

150 ANYS MESURANT EL TEMPS

Una aproximació als pronòstics i calendaris amb motiu dels
150 anys de la primera edició del Calendari dels Pagesos.

CALENDARI DELS PAGESOS.

PER LO

ANY 1861.

Adornat ab láminas y máximas instructivas.

(Any 1.)

APROBAT PER LA AUTORITAT ECLESIASTICA.

Después de resá 'l rosari
á la voreta del foch,

repasa aquest calendari
que t' instruirás un poch.

PREU 4 CUARTOS.

Barcelona: En casa Joan Llorens, Carrer de la Palma de Santa Catarina.

150 ANYS MESURANT EL TEMPS

Una aproximació als pronòstics i calendaris,
amb motiu dels 150 anys de la primera edició del *Calendari dels Pagesos*.

*“Después de resà'l rosari
à la voreta del foch
repara aquest calendari
que t'instruirás un poch”*

Aquesta senzilla quarteta, que és tota una declaració d'intencions, publicada a la portada, serveix de pròtic al *Calendari dels Pagesos* de l'any 1861, el primer d'una publicació que 150 anys després continua ben viva. Amb aparentment poques modificacions, ha arribat a nosaltres superant els paranys amb què s'ha anat trobant, com per exemple, darrerament, l'estressada societat de la informació i el Web 2.0, on la immediatesa de continguts o la notícia duren ben poc.

El *Calendari dels Pagesos*, d'utilitat pràctica indiscutible fins a èpoques relativament recents, ara és una edició singular i tradicional. Ens atreviríem a dir que ja forma part del patrimoni etnogràfic català. Els seus consells agrícoles potser no són avui el que fa que el consumidor actual, als tombants d'any, adquireixi la publicació; tampoc els pronòstics meteorològics, que diàriament podem consultar en altres mitjans amb un encert gairebé absolut, i tampoc com a element d'entreteniment, lectura i instrucció com havia estat en altres moments. Alguna cosa que va més enllà de les raons que mouen el mercat editorial fa que aquesta peça impresa, que alguns poden pensar que és anacrònica, tingui més de 70.000 lectors actualment. No entrarem a analitzar les motivacions del consumidor per adquirir-lo, perquè en trobaríem tantes com lectors. Algunes vénen del moll de l'os, d'aquella ànima que sabem que hi és, que no veiem i que, per damunt de tot, fa Poble.

Són 150 anys marcant o descrivint el ritme del pas del temps, pronosticant els fets astronòmics més destacables, convidant-nos a visitar fires, mercats i festes majors, observant els temps litúrgics, posant-nos al dia del santoral, alligant-nos de com i què hem de plantar o collir en cada moment, fent el judici de l'any i tantes altres coses. Cent cinquanta calendaris marcant l'esdevenidor individual i el col·lectiu. En definitiva, el *Calendari dels Pagesos* exerceix de director d'orquestra i nosaltres, de músics interpretant la simfonia cíclica de la vida en quatre moviments: hivern, primavera, estiu i tardor. I torna a començar!

En aquest article fem un apropament a la publicació i una interpretació d'aquest fenomen editorial que cada any, pels volts de Sant Narcís, patró de les mosques, surt renovat a pronosticar l'any nou, sense fer soroll, des de la humilitat més sincera, sabent-se un dels darrers exponents de l'antiga literatura de canya i cordill o de fil i canya, com preferiu.

Els almanacs, llunaris, calendaris i pronòstics

Els antecedents directes dels calendaris, coneguts també com almanacs, pronòstics i llunaris, eren de caràcter perpetu; és a dir, amb una sola publicació es marcaven les pautes que regirien el temps de calendari en anys futurs, i evidentment eren manuscrits. Eren realitzats per persones de ciència i per encàrrec de nobles i personatges molt adinerats o de molta volada. A Catalunya coneixem l'existència d'almanacs impresos i, per tant, més o menys a l'abast del poble, a partir del segle XV. Els seus consumidors eren el clergat, notaris,

Llunari de Bernat de Granollachs (s. XV).

pagesos i tota persona que tingués necessitat de conèixer el calendari i les seves particularitats per qüestions relacionades amb les seves tasques professionals, econòmiques o de subsistència.

Els continguts d'aquests antics almanacs són molt diversos. A part del calendari normal, és a dir, dies, setmanes i mesos, recollien dades astronòmiques, com les llunacions, els eclipsis de sol i de lluna, o altres aspectes més pragmàtics per a la vida quotidiana com són el santoral, les festes movibles i les fires.

Aquest costum d'editar almanacs va arrelar amb força la segona meitat del segle XIX i, arribat el segle XX, algunes publicacions periòdiques com *El Patufet*, *El Be Negre*, o el *Cu-cut!*, entre d'altres, obsequien els seus lectors i subscriptors amb almanacs. Comerços i empreses de cert renom publicaven també els seus almanacs com a regal publicitari. Dins d'aquest tipus d'almanac publicitari, destaca l'*Almanaque de los Almacenes Jorba*, que durant una època es va editar amb gran varietat de continguts, sobretot els de tipus folklòric i de costumari.

Dels calendaris tradicionals, avui en sobreviuen tres títols, comercialitzats al Principat, que es publiquen any rere any i que podem trobar a les llibreries i quioscs: *El Zaragozano*, el *Calendario del Ermitaño de los Pirineos* i el *Calendari dels Pagesos*. Tots tres van néixer dirigits a la pagesia i els seus continguts tenien la intenció de difondre les novetats i avenços tècnics en el camp agrícola.

El «Calendari dels Pagesos»

L'aparició del *Calendari dels Pagesos* no és accidental i cal contextualitzar-lo en un moment precís i concret de popularització d'aquesta mena de publicacions. Per entendre aquest fenomen hem de remuntar-nos al regnat de Ferran VII, concretament a l'any 1814, en què s'abolí la llibertat de premsa i, per tant, es prohibí l'edició de diaris i almanacs. Només es va permetre, en el cas que ens ocupa, la publicació d'un almanac oficial, redactat pel *Real Observatorio Astronómico de San Fernando* de Cadis, que va arribar a vendre en el període absolutista tres milions d'exemplars anuals. Tot un negoci editorial controlat des de l'Estat!

Aquesta situació de monopoli estatal va durar fins al 2 de juliol de 1855, en què els diputats lliberals van fer una proposició de llei a les Corts que sol·licitava la llibertat de confecció i impressió d'almanacs a l'Estat

espanyol, en coherència amb la llibertat d'impremta que promulgava la constitució vigent en aquells moments. El debat va ser llarg i carregat d'arguments, fins que el 28 de novembre de 1855 es publicava la llei que alliberaria els almanacs del monopoli estatal a partir de l'any 1856. Aquest fet va esperar els impressors, amb visió de negoci, a realitzar calendaris amb continguts de tota mena: satírics, polítics, literaris, meteorològics, religiosos, etc.

El mateix any 1856 es publicà, entre d'altres calendaris, el primer número del *Calendari del Pagès*, actualment desaparegut, editat per l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre i imprès en els seus inicis per Anton Brusi. Pocs anys després, el 1861, emulant aquest calendari, però amb una edició més humil i popular, apareix l'amfítrio d'aquest article, el *Calendari dels Pagesos*, que neix en un dels moments més àlgids d'aquest tipus de publicacions.

Els continguts escrits

El *Calendari dels Pagesos* s'estructura a partir de diversos continguts temàtics i,

Segon disseny de portada aparegut el 1862

per norma, la llengua emprada és el català, llevat dels calendaris editats entre els anys 1941 a 1975 en què se'n castellanitzaren els continguts, arran de la prohibició que la dictadura franquista imposà a l'ús de la llengua catalana.

Efectivament, el *Calendari* de l'any 1940 es va editar en català. Fou un risc que va córrer l'editor davant de la necessitat d'iniciar molts mesos abans la composició tipogràfica, que aleshores era manual i, per tant, lenta. És curiós, també, veure com per culpa de l'escassetat de la matèria del paper, es veié obligat a editar sobre un paper ja imprès, de cupons de racionament de l'Ajuntament de Barcelona.

Aquest és l'únic text en castellà, a la pàgina 2 del «*Calendari dels Pagesos*» de l'any 1940.
Les lletres del fons dels cupons eren impreses en tinta vermella.

Alguns continguts eren comuns a tots els almanacs que es publicaven, independentment de la seva especialització. Aquest és el cas dels continguts astronòmics, ja que, si bé la llei de 1856 liberalitzava la publicació de calendaris i pronòstics, també obligava, en l'article segon, al següent: “[...] los editores de calendarios están obligados a consignar en ellos las observaciones astronómicas del Observatorio Nacional, el cual las publicará al efecto en el mes de septiembre del año anterior al que aquellas correspondan [...]”. Era una informació que calia comprar. I aquelles dades astronòmiques, que en un primer moment aparegueren per imperatiu legal, la repetició les ha convertides en un contingut de consuetud.

Un altre nivell de continguts són els d'informació pràctica. L'exhaustiva relació de festes majors, fires i mercats van convertir-se, i encara ho són, en una guia de referència en aquesta matèria. En els primers números del *Calendari*, aquesta informació és força migrada i anirà creixent, amb el pas dels anys, amb aportacions dels mateixos pobles i municipis. Durant molts anys, per ampliar i tenir correctament les informacions d'aquest apartat, el mateix *Calendari dels Pagesos* feia una crida com aquesta que reproduïm de l'any 1961: “*Rogamos encarecidamente a los Rdos., Curas párrocos y a los sres. Alcaldes o Secretarios de los Ayuntamientos, se sirvan de comprobar si están conformes las fechas de la Ferias y Fiestas Mayores de las respectivas localidades, y de no ser así, darnos cuenta de la omisión o rectificación que proceda. Gracias.*”

La informació de caire religiós té un paper important, ja que no només conté el santoral, sinó també els temps litúrgics, la dedicació dels mesos, les témpores, temps de penitència, abstinències i desdejunis, festes de precepte, etc. No deixa de ser interessant observar com els moments de conflicte i de convulsió social deixen la seva empremta en els continguts d'aquesta publicació. Un dels exemples més evidents el trobem en el *Calendari* de l'any 1938, en què les referències religioses van ser substituïdes per consells a l'agricultor, a causa de l'estat revolucionari i la persecució religiosa que es vivia.

Els pronòstics els trobem en dos temes: per una banda, tenim les prediccions meteorològiques, que apareixen coincidint amb els canvis de llunes. Cal dir que són molt genèriques, pròpies de l'època de l'any. L'altre tema de pronòstic és el “Judici de l'any”, comú també en altres calendaris. El “Judici de l'any” és una composició versada que pronostica amb un to humorístic el devenir de l'any en qüestió, dóna consells morals al pagès i valora la seva feina. En el cas del *Calendari dels Pagesos*, aquest “Judici de l'any” ha tingut una evolució important i ja no prediu el futur, sinó que des dels anys 60 ha anar derivant cap a una valoració dels fets més importants de l'any que tanca.

La temàtica agrícola dóna la personalitat específica al *Calendari* i el diferencia dels altres. Per les seves pàgines s'hi poden trobar consells per a l'agricultor, calendaris de plantacions de cultius i collites, recomanacions per combatre plagues, realitzar podes, fabricar i utilitzar adobs i fertilitzants, la divulgació de disposicions legals que afecten directament el camp de la pagesia i un llarg etc. La llarga vida d'aquest calendari i l'extens material publicat en el camp agrícola el converteixen, conjuntament amb el desaparegut *Calendari del Pagès*, en una veritable enciclopèdia de la pagesia i de la memòria agrícola del país.

El *Calendari dels Pagesos*, en les seves darreres edicions, incorpora articles d'interès general, fora dels continguts agrícoles. La tendència apunta a informacions de tipus etnològic, folklòric i d'esdeveniments remarcables per a l'any en qüestió.

Els continguts gràfics

L'aspecte gràfic del *Calendari dels Pagesos*, malgrat que pugui semblar que ha estat invariable, no és pas així. En coneixem tres portades diferents. La primera és la del 1861: un gravat signat per Sadurní, excel·lent gravador de l'època que treballava copiant dibuixos d'altres, en el qual es representa una escena a pagès, a la vora del foc. La família es reuneix al voltant del foc mentre un dels seus membres llegeix el *Calendari*. És la imatge publicada a la portada d'aquest suplement. L'any següent, la portada ja canvia: és una orla on es representen estris i eines de pagès i escenes costumistes. Està fet pel reconegut gravador Noguera.

Actualment i des de 1874 la portada és la roda perpètua, manlevada del *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril* de fra Miquel Agustí (1617). Ens atrevim a dir que aquesta imatge identitària de la publicació s'ha convertit en la seva pròpia icona.

Des de 1861, els gravats interiors que són xil·logafies amb imatges al·lusives al cicle de l'any són del gravador Noguera (el més prolífic i el tercer d'una saga de quatre Noguera) i molt probablement dibuixades per Ramon Puiggarí. Poc abans de l'any 1850, un Puiggarí molt jove va entrar a col·laborar en els projectes de la casa Llorens, en aquells moments editora del *Calendari*. La simbiosi Noguera-Puiggarí va ser decisiva per la renovació i l'empenta que tingueren aques, fulls de rengle i altres gravats populars durant la segona meitat del segle XIX, entre els que trobem el *Calendari dels Pagesos* (gravats de dalt).

En el *Calendari* del 1894 hi trobem un altre gravador que no identifiquem. Les imatges continuen representant escenes agrícoles, de pagesia i pastura, molt semblants als gravats anteriors. Semblen arquetips de l'època per representar els mesos de l'any (gravats de l'esquerra).

A partir del 1927 i fins l'actualitat, les imatges són del dibuixant Ricard Opisso, un dels il·lustradors més importants de l'estat espanyol del segle XX. Opisso va ser, entre d'altres coses, aprenent i col·laborador d'Antoni Gaudí, dibuixant de publicacions de renom com *Pèl & Ploma*, *l'Esquella de la Torratxa*, *Cu-Cut*, *La Campana de Gràcia* o *TBO*. La seva obra ha estat exposada conjunament amb firmes com Romeu, Picasso, Rusinyol, Mir, Nonell, etc.

Tornant al *Calendari*, aquests gravats són originaris d'un altre calendari anomenat *El Tiempo* publicat entre els anys 1915 i 1926. El fet que la llibreria Camí fos la propietària d'aquest calendari i també del *Calendari dels Pagesos*, ens fa pensar que senzillament van rellevar els gravats de l'anterior gravador pels d'Opisso quan decidiren no publicar més *El Tiempo*.

En la present publicació recuperem alguns dibuixos poc coneguts d'aquesta sèrie d'Opisso, que foren editats als anys vint i trenta del segle XX. Concretament, hi podem veure els dels mesos de febrer, maig, juny, setembre i desembre. Inicialment aquests gravats eren més llargs, però es varen escurçar per donar pas a un espai per a versos i dites als encapçalaments dels mesos. Per això, en alguns gravats la signatura està mutilada.

Els editors

El *Calendari dels Pagesos* es va començar a editar a la Casa Llorens, situada número 5 del carrer de la Palma de Santa Caterina de Barcelona. Aquesta casa, fundada per Juan Llorens primer com a llibreria i anys després transformada en impremta, va iniciar la seva activitat pels volts de l'any 1842 (no ho podem precisar amb exactitud). Llorens va arribar, amb el temps, a disposar d'un fons de fulls populars dels mesos importants del país. La seva producció va ser vastíssima, no només amb material propi sinó també de les adquisicions que va fer dels fons d'altres impressors com, per exemple, boixos i gravats de Joan Abadal o de la impremta Estivill.

La publicació del *Calendari dels Pagesos* per l'any 1861 és també la conseqüència del moment de creixement que vivia la casa Llorens i de l'oportunitat d'aquest tipus de negoci que com ja hem comentat es va donar en aquell moment. El cas és que en Llorens, el mateix 1860, instal·la una impremta al seu establiment abandonant llavors els serveis de l'impressor Josep Tauló del carrer Cirés que fins aquell moment havia imprès la seva producció editorial.

Aquest establiment va mantenir la propietat del *Calendari* fins al 1907. Segons Joan Amades al llibre *Les Auques*, els hereus dels Llorens, en aquest cas Cristina Segura viuda d'Antoni Llorens i jove de Juan Llorens, va vendre els drets d'aquesta publicació juntament amb tot el fons de la impremta per 25.000 pessetes a Lluís Raynaud que era el propietari de la popular i coneguda Llibreria Camí Impremta Elzeviriana del carrer Joaquim Costa, 64, també de Barcelona, la qual, amb canvi de propietaris inclosos, va ser-ne la propietària fins al 1975. Lluís Raynaud era marit de Teresa Camí, hereva de la coneguda llibreria fundada per Blai Camí. Al llarg de la seva activitat, tant Llorens com Camí van produir gran quantitat de fulls volanders, auques, fulls de rengle, romanços, làmines, retallables, etc. Cal remarcar que la llibreria Camí duia l'edició i distribució de diferents títols de calendaris de temàtica diversa.

L'any 1975 el senyor Estanislau Tomàs Morera va comprar els drets del *Calendari dels Pagesos* i és qui en l'actualitat en té cura. L'entrada de Tomàs en el *Calendari* tampoc no era casual, ja que per herència familiar era l'editor del *Calendario del Ermitaño de los Pirineos*, creat per Antoni Maria Morera de La Salut (Barcelona) el 1875. El nou propietari va introduir canvis en la publicació tradicional, tot mantenint-ne l'essència i la personalitat. El primer canvi va ser la recuperació del català com a llengua vehicular del calendari, la qual s'havia perdut durant el període franquista. Aquest fet va donar un important i renovat impuls al *Calendari dels Pagesos*. D'altres canvis van ser la introducció de nous continguts d'interès general, i no necessàriament de tema agrari, i la revisió rigorosa de les dades astronòmiques, del santoral i del calendari de fires i mercats de Catalunya.

La distribució

La distribució del *Calendari dels Pagesos* era a l'estil dels altres calendaris i almanacs de l'època. Es podia trobar a la casa editora, que com ja hem dit eren la impremta Llorens inicialment i la llibreria Camí després, les quals, com a editores i distribuïdores, feien arribar la publicació a la resta del territori per mitjà dels típics "recaders", que en feien l'escampada. Els establiments que rebien el *Calendari* per fer-ne la venda eren ben diversos: cistellers, botigues de plats i olles, botigues d'ultramarins, de pesca salada, etc., depenent de la població.

Fins als primers anys del segle XX, la distribució del *Calendari* al carrer de les ciutats era a càrrec dels vedadors d'altres tipus de fulls de canya i cordill. El fet de ser un producte de temporada no va generar la figu-

ra d'un venedor específic. Es per això que els pocs testimonis gràfics que tenim d'aquests venedors són representats com a persones invidents i amb altres mercaderies, com per exemple romanços, tal com surt representat a l'*Auca dels Baladrers de Barcelona*.

De l'«Auca dels Baladrers» de Barcelona gravada per Noguera i impresa per Cristina Segura, viuda d'Antoni Llorens

Actualment, el *Calendari dels Pagesos* arriba a tots els racons del territori català. Es pot adquirir en establiments dedicats a la venda de premsa, com per exemple quioscs, estancs i papereries. La Sociedad General Española de Librería, SA és l'encarregada de fer-ne la distribució.

Cartell anunciant la venda dels calendaris publicat el 1917 per la Impremta Elzeviriana

El «Calendari dels Pagesos» avui

El *Calendari dels Pagesos* juntament amb el *Calendario del Ermitaño de los Pirineos* són avui, a Catalunya, els darrers exponents d'una tradició editorial de calendaris populars que arrencà amb força la segona meitat de segle XIX. El seu paper instructiu, d'una banda, i d'informador d'esdeveniments astronòmics i de novetats en el camp agrícola, de l'altra, són ara poc més que l'anècdota. Aquest calendari ofereix actualment quelcom difícil de trobar en altres publicacions que gaudeixen de l'atractiu de l'espectacularitat de la imatge a tot color.

El *Calendari dels Pagesos* ens ofereix singularitat i serenor. La singularitat de l'austeritat d'una edició senzilla, sense pretensions, i la serenor dels continguts que ens conviden a estones de lectura tranquil·la i reposada, lluny del que estem acostumats en la nostra quotidianitat. El *Calendari dels Pagesos* és avui el contrapunt necessari a les publicacions contemporànies i a l'estil de vida dels nostres dies.